

המורה במלכודת הרשת החברתית- מורה או חבר?

אברום רותם ועידית אבני

מאי 2010

תקציר

חלק גדל והולך של מורים שמצויים במרחב המקוון לצרכים אישיים ומקצועיים, יוצרים קשר עם התלמידים בסביבתם הטבעית, קרי הפייסבוק (בישראל 2010), כשחלקם הגדול רואים זאת כחלק מעבודתם החינוכית, למרות שרבים אחרים, עדיין, סבורים שאין לקיים קשר שכזה. לצד הרווחים הפדגוגיים והאישיים מהקשרים והאינטראקציות ברשת החברתית עם תלמידים, מרבית המורים עדיין אינם מודעים לבעייתיות, לדילמות ולמלכודות העולות לצורך מהתנהלות זאת. מאמר זה מתייחס לסוגיות העיקריות העולות מקשר מורה- תלמיד ברשת החברתית, לדרך בה הן באות לידי ביטוי במקרים אותנטיים, ולאטגר העומד בפני המורים, מנהלי בתי הספר והמנהיגות החינוכית – כיצד להתמודד עם סוגיות אלה ולמנוע מלכתחילה את הבעייתיות שבהן. המסקנה המרכזית היא, שאין להתעלם, ויש אף לעודד קשרי מורה – תלמיד ברשת החברתית. אך יש לראות זאת כחלק מהתנהלות מקצועית של מורה עדכני, כשהתנהגותו ברשת החברתית מהווה דוגמה ומופת לתלמידיו ולהתנהגות ראויה של איש חינוך. מודעות המורה לתפקידו כמורה ולא כ"חבר" ברשת, כמו גם לסוגיות העולות מקשר שכזה ולמקומות העלולים להוות מלכודת וכשל התנהגותי (כמו גבולות הקשר, סגנון התקשורת, הצגת זהות אישית ומקצועית, חשיפת פרטיות ועמימות גבולות אחריות של המורה על רווחת התלמיד) - יאפשרו תפקוד פדגוגי משמעותי של המורה ברשת החברתית.

תוכן עניינים

2	הצגת הנושא
3	רקע תיאורטי
5	הבטים העולים בקשר מורה-תלמיד ברשת חברתית
12	סוגיית ההסדרה בהתמודדות בתי הספר בשילוב רשת חברתית בקשר מורה-תלמיד
14	המלצות לבית הספר ולמורה בכל הקשור לקשר באמצעות רשת חברתית
18	סיכום
18	מקורות

הצגת הנושא

"מצאתי עצמי מעורבת בחיים הפרטיים של עשרות תלמידים, כשהם מצפים ממני שאתייחס אליהם..." מספרת מורה מבית ספר יסודי (ישראל, 2010), שפתחה את דף הפייסבוק שלה לחברות עם תלמידיה. "יש לי רק שני רגשות: רעב ותאוה. כמו כן שכבתי עם זונה", כתב מורה מבית ספר יסודי (מרילנד, ארה"ב) בפרופיל האישי שלו בפייסבוק, כשהוא לא מעלה על דעתו שתלמידיו יקראו זאת (Shapira, 2008). "המורה, למה נתת ל-X ציון בן זונה, ואותי ביאסת?" כתב תלמיד למורה (ישראל) על "הקיר" של הדף האישי שלה בפייסבוק. דוגמאות אלה ועוד, ממחישות יותר מכל את האתגרים והבעייתיות בקשר יזום או שאינו יזום בין מורה לתלמידיו ברשת החברתית. נושא, שהיה עד כה בשוליים, זכה לכל היותר להתעלמות, או לקביעה נחרצת - "מורה לא צריך להיות בפייסבוק", עולה אל סדר היום של המורה, שכל תלמידיו מתנהלים בפייסבוק, ולעיתים גם הוא מנהל חלק מחייו האישיים שם. על פניו נראה שיש כאן הזדמנות פז חינוכית לקשר בלתי אמצעי עם הלומדים, אך מאידך צעות ועולות סוגיות כבדות משקל שיש לבחון אותן, ולגבש תפיסה עדכנית בכל הקשור לקשר מורה-תלמיד ברשת חברתית.

מרבית התלמידים בגילאי יסודי ועל יסודי מתנהלים כיום ברשת חברתית, כשהבולטת שבהן בארץ היא **הפייסבוק Facebook** (<http://www.facebook.com>). במדינות אחרות מציינים בנוסף גם את הרשת **MySpace**¹ (<http://www.myspace.com/>), ואת **Bebo** (<http://www.bebo.com/>), שבהן, ביחד ולחוד, ניתן למצוא את הרוב המוחלט של הילדים הפועלים במרחב המקוון בגילאי בית הספר היסודי והעל יסודי, שמהווים כ-30% מכלל המשתמשים ברשתות אלה (Pingdom, 2010).

המורים, שמצויים במרחב המקוון לצרכים אישיים ומקצועיים, יוצרים קשר עם התלמידים בסביבתם הטבעית, קרי הפייסבוק (בישראל), כשחלקם רואים זאת כחלק מעבודתם החינוכית. לצד הרווחים הפדגוגיים והאישיים

1 לאחרונה פורסם (6/2010) שבעקבות הפייסבוק, תופיע בקרוב הרשת MySpace גם בעברית <http://albe.faqil.com/2010/05/myspaces.html>

מהקשרים והאינטראקציות ברשת החברתית, מרבית המורים עדיין אינם מודעים לבעייתיות, לדילמות ולמלכודות העולות לצורך מהתנהלות זאת. בנוסף, מוצאים עצמם המורים כחלק מארגון שממתג ומפרסם עצמו בפייסבוק, כאשר גם במצב זה הם אינם מודעים לבעייתיות ולהשלכות העולות מכך (על כך במאמר המשך למאמר זה "פרסום, מיתוג ושיווק בית הספר בפייסבוק"). במאמר זה נתייחס לסוגיות העיקריות העולות מקשר מורה-תלמיד ברשת החברתית, לדרך בה הן באות לידי ביטוי במקרים אותנטיים, ולא תגר העומד בפני המורים, מנהלי בתי הספר והמנהיגות החינוכית – כיצד להתמודד עם סוגיות אלה, למנוע מלכתחילה את הבעייתיות שבהן או להגיב באופן הולם לאירועים לא רצויים שקרו.

הקשר בין מורה לתלמיד מהווה מפתח להצלחת הילד כתלמיד וכאדם. קשר מורה-תלמיד בעבר הלא רחוק, התמקד בין כתלי בית הספר, במסגרת בה גבולות ההיררכיה, הגדרת התפקידים, הדיסטנס, הסמכות, הפורמלי והבלתי פורמלי היו ברורים ואסורים להפרה. לפני למעלה מעשור התחילה התקשורת המקוונת בדור הראשון של האינטרנט לערער ולטשטש גבולות אלה, אך אז עדיין הייתה קיימת האשליה שהסוגיות העולות יפתרו על ידי שינוי קל בתרבות ההתנהלות. הדור השני של האינטרנט – הוב 2.0, המשמש את התלמידים כמציאות חיים שגרתית מ-2006 ואילך, כופה שינוי פרדיגמה תרבותית-חברתית ומעלה סוגיות התנהגותיות שיש להעלותן למודעות ולהבין כיצד להתמודד עימן.

לצד יתרונות קשר מורה-תלמיד במרחב מקוון, מתגלים קשיים המהווים אף איום ממשי. על פי סקר (קשתי ולוין, 2009) שנערך מטעם NASUWT (איגוד המורים והמרצים ורשתות התמיכה של מורים באנגליה), אחד מכל עשרה מורים חווה צורה כלשהי של הטרדה באמצעי תקשורת אלקטרוניים. 63% ממשותפי הסקר קיבלו הודעות לא רצויות בדואר האלקטרוני, 26% דיווחו שפורסמו עליהם הודעות פוגעניות באתרים כמו פייסבוק, ו-28% קיבלו הודעות טקסט פוגעניות בסלולרי. ההשלכות על המורים, שרובם פחות מיומנים מתלמידיהם בשימוש באמצעים טכנולוגיים, עלולות להיות קשות. 39% מהמורים דיווחו שהביטחון העצמי שלהם נחלש, 25% חשו שההטרדות פגעו ביעילות עבודתם, ו-6% אמרו שנאלצו לצאת לחופשת מחלה. אך גם באירועים שאינם כרוכים בפגיעה מקוונת, מוצאים עצמם המורים מעורבים בסיטואציות מורכבות ללא כוונה מראש. אירועים אלה, המעלים סוגיות חדשות על דרכי ההתנהלות במרחב המקוון, עלולים להוות מלכודת להתנהגות שאינה נאותה ואינה ראויה להיות חלק מדמותו של המורה כאיש חינוך.

קיים כיום צורך ממשי להעלאת מודעות לאתגרים חדשים בתרבות החיברות והשיח שהסביבה המקוונת מזמנת, לעדכון מוסכמות מקובלות שהפכו אנכרוניסטיות, ולעיצוב מחודש של כללי התנהגות ונהלים בדרך השונה מהמוכר עד כה, אשר רלבנטית לתרבות הדיגיטלית דהיום (2010).

רקע תיאורטי

היבטים של תפיסת המרחב המקוון על ידי האדם ועיצוב ההתנהגות בו, בהלימה למאפייניו הייחודיים, מעסיקה את החוקרים בתחום החברה והפסיכולוגיה מזה שני עשורים לפחות. העצמת ביטויי התנהגות ברשתות החברתיות מוסברת באמצעות תאוריות פסיכולוגיות-חינוכיות, המתייחסות לתחושת הפרטיות, אי הנראות, דמיון, טשטוש הבדלי סטטוס וסמכות, אפקט הסרת העכבות ועוד (Suler, 2004a, 2004b). המאפיין הבולט ביותר בשוני בין רשת חברתית לעבר הלא רחוק של כלי הדור הראשון של האינטרנט (כמו אתרים אישיים, דיון מקוון או צ'ט בינאישי), הוא השתתפות ההמון ברשתות החברתיות, ללא מגבלות חברתיות. הסוגיות העולות

כתוצאה מכך מתאפיינות בבעייתיות שקיפות העולם הפרטי-אישי, באופן שלא היה בעבר, בפני קהל בהיקף עצום, מבוזר ולמעשה אינסופי.

המוקד המרכזי בהבנת תהליכים אלה הנו ההשפעה ההדדית של המציאות על ההתנהגות במרחב המקוון, ושל המתרחש במרחב זה על ההתנהגות במציאות. מראנטו וברטון (Maranto and Barton, 2010) סוקרים ומנתחים סוגיות מרכזיות עדכניות לשלהי העשור הראשון של המאה ה-21, שעולות כתוצאה משימוש ברשת חברתית: סוגיית עיצוב הזהות, היעלמות הפרטיות – כשזהות וירטואלית פוגשת את הזהות הפיזית, עיצוב התנהלות המושתת על ניתוח סימבולי (מיומנות נדרשת בהתנהלות במרחב מקוון), כמו גם היבטים בהשתלבות חברתית באמצעות הרשת.

עוד בשנת 2000 העלו קופ וקלנאסיז את המושג "אוריינות חדשה" לתיאור פרופיל חדש של אוריינות למידה בחברה העתידית, שטכנולוגיית המידע והתקשורת חלק אימננטי בה (Cope & Kalantzis, 2000). להיות אורייני בעולם הדיגיטלי, פרושו לאבחן ולהטמיע מידע רב-הקשרי ואינטראקציה מורכבת, בתקשורת בינאישית מקוונת ובשיתופיות במרחב מקוון, למילוי צרכים ואינטרסים אישיים. לטענת קפלר וחבריה (Kapler, Sumara and Iftody, 2010) אוריינות חדשה זו מאופיינת בהתנהגות ובתפיסה אישית את הסובב על ידי השלכת היבטים מאינטראקציה חברתית מקוונת במציאות המדומה, אל המציאות בחיי היום יום. התוצאה מכך היא, שאנשים המצויים באינטראקציה במציאות מדומה, עם אנשים עם אישיות מדומה (גם אם עומדים אחריהם אנשים אמיתיים), משליכים זאת לאינטגרציה שלהם עם הסובב במציאות. אופן התנהגות זה מעוות את הערכים, האתיקה וכללי התנהגות הבסיסיים של חברה, שאי קיומם הוא חתירה תחת אושיות שלמות החברה.

קשר משמעותי בין מורה לתלמיד, הוא המפתח לחינוך איכותי ונושא פירות. קשר אישי זה, אשר לצד יכולת התעצמותו ברשת החברתית מטשטשים גבולותיו, כרוך בשתי סוגיות מרכזיות:
א. אינטראקציה מורה לתלמיד, מעבר לקשר של שגרת הוראה בבית הספר.
ב. דמות המורה כמופת ומדגים והשפעת התנהגותו על התנהגות התלמיד.

א. אינטראקציה מורה לתלמיד

הפוטנציאל החיובי של קשר בלתי אמצעי, ואף בלתי נמנע, בין מורה לתלמיד בסביבה מקוונת, העסיק את החוקרים עוד בעידן התמימות, בשנות ה-90 של המאה ה-20 ואילך. ראו סקירת ספרים העוסקים בנושא (Questia, 2010). אינטראקציה מורה לתלמיד חיונית ללמידה פורה ולהתפתחות הילד. מורה שסבור שקשר עם הלומדים מעבר להוראה גופא מיותר ואף מזיק, חוטא לתפקידו המקצועי. התיאוריה הבולטת ביותר כיום בחיוניות אינטראקציה כזו היא "תאוריית ההתקשרות"² - "Attachment theory". התיאוריה עוסקת ביחסים בינאישיים, ובקשר הרגשי בין אנשים. עיקר התאוריה טוען לחיוניות קשר המשמעותי של ילד צעיר, שצריך ללמוד לפתח יחסים לפחות עם מבוגר אחד שמטפל ודואג לו, לשם פיתוח יחסים חברתיים ורגשיים נורמליים לכל חייו. ללא דאגה ויחסים כאלה של מבוגר-ילד, יסבול הילד מליקוי קבוע ביחסים פסיכולוגיים וחברתיים (Bowlby and King, 2004). הרשת החברתית יכולה לשמש כלי משמעותי לשם קיום קשר משמעותי מורה-תלמיד בהיבטים רגשיים ואחרים החורגים ממסגרת הזמן הקצוב שעומד לרשות המורה בבית הספר, ולמעשה ללוות את התלמיד גם ובייחוד מחוץ לשעות הלימוד והמפגש בבית הספר.

² ההוגים הבולטים של תאוריית ההתקשרות (שלהי המאה ה-20) John Bowlby and Mary Ainsworth

ב. דמות המורה כמופת ומודל לחיקוי

סטנדרטים אתיים וחברתיים גבוהים הם אבני היסוד בבסיס זהותו המקצועית והאישית של המורה הטוב. למורה כסוכן חברתי וכסוכן מוסרי יש מחויבות כפולה, שהיא הרבה מעבר לנדרש מנושאי מקצועות אחרים: מחויבות לסטנדרטים שלו כאדם וכאיש מקצוע, ומחויבות לתפקידו כאיש חינוך. כל אלה משמשים דוגמה ומופת להנחיית תלמידיו לחיים. הנחה זו קבלה גם אישור משפטי במספר מקרים בארה"ב, בהם בית המשפט החמיר בטענה שמורה הוא אינו "כל אדם" (Edwards, 2009).

למרות זאת, ההנחה שהמורה משפיע על התלמיד בכל מקרה איננה נכונה, ונמצא שהמציאות מורכבת יותר. תאורית "הלמידה החברתית" – "Social Learning"³, רואה את הלמידה בהקשר חברתי רחב, ולא רק באינטראקציה בכתה או עם המורה בלבד. על פי תאוריה זו, העוסקת בהשפעת הדגמה וצפייה על התנהגות התלמיד, לא נכון להניח שאם התנהגות המורה לא טובה, התלמיד יאמץ אותה, וכך גם לא להפך. התנהגות הילד נקבעת משילוב של גורמים אישיים מולדים, ומגורמים סביבתיים, והגורם הדומיננטי הוא תגובות החברה להתנהגותו, שאינה הולמת בהכרח "התנהגות טובה" על פי המורה או ההורים (Edwards, 2009). כך, שגם אם המורה יתפקד כדמות מופת מדגימה, או חלילה, ההפך, השפעתו על התלמידים מוגבלת, אך בהחלט צריכה להילקח בחשבון בכל אינטראקציה של מורה עם תלמידו.

היבטים העולים בקשר מורה-תלמיד ברשת חברתית

אין חולק על כך שאינטראקציה משמעותית בין מורה לתלמיד, היא המפתח לחינוך איכותי ונושא פירות. כל זאת תחת ההנחה שהמורה והתלמיד פועלים תחת מסגרת מוסכמת ומבוקרת שמבטיחה אינטראקציה חינוכית חיובית. מאחר והמורה הוא המבוגר האחראי, עליו מוטלת האחריות לשמור על גבולות תקשורת הולמים עם התלמידים, להעיר על כל חריגה מגבולות אלה ולדאוג לתקנה. הסיכון בקשר מורה-תלמיד הוא במקום בו המורה כושל בהבנת גבולות הקשר בסביבה מקוונת ובתפיסת אחריותו לקשר זה, ומתנהל בקשר בדרך שאינה ראויה, אם מתוך חוסר מודעות, בלבול או כוונה לניצול הרשת למטרות שאינן ראויות בעליל. להלן מספר היבטים מרכזיים העולים בקשר שכזה:

א. יתרונות למורה המשתמש ברשת חברתית לשם קשר עם תלמידו

עצם שהיית המורה בקרב תלמידו, לא רק במסגרת הבית ספרית, מעניקה מספר ערכים מוספים חיוביים:

- יחסי אמון תלמיד-מורה: רשת חברתית מאפשרת פתיחות וגילוי אמפטיה באופן אינטימי בין מורה לתלמיד, כאשר משאבי הזמן העומדים לשם כך, מצומצמים בהרבה מחלופות אחרות של יצירת יחסי קרבה בין תלמיד למורה. ברשת ניתן לקיים אינטראקציה קרובה עם מספר רב של תלמידים. פתיחות זו עשויה להוביל לקשר בו התלמיד יבטח במורה, יקשיב לו וישמע לדבריו. יחסי אמון תלמיד - מורה, עשויים להוביל למהלך חינוכי ושינוי חיובי משמעותי, בו התלמיד יבטח במחנכיו ובמוריו, במטרות שהם מציבים בפניו, ויפעל מתוך מוטיבציה ומאמץ להשיגן.

³ ההוגות הבולטות של תאורית הלמידה החברתית הן Julian Rotter (שנות ה-50 של המאה ה-20) ו-Albert Bandura (שנות ה-70).

- **חשיפה לעולם התלמיד:** הכרות המורה ממקור ראשון עם המתרחש בעולם החברתי של התלמידים ובזמן אמת. הכרות זו יכולה להפוך לכלי יעיל ובעל השפעה עצומה לשיפור הלמידה והיחסים הבונים בכתה. מעקב אחר עליות ומורדות בעולם הלומדים, האישי והקבוצתי, מאפשר להשפיע על צרכיהם, הישגיהם וקצב התפתחותם כלומדים. ניצול נכון של המידע אודות התלמידים מאפשר לגבש דרכים הולמות יותר "להגיע" אליהם, כמו, למשל, לעסוק בנושאים שמטרידים ומעסיקים אותם, ולחבר בדרך רלבנטית יותר את החומר הנלמד לעולמם האישי והאותנטי של התלמידים.
- **התעדכנות בזמן אמת:** עדכון בזמן אמת על המתרחש בין תלמידי הכתה, החיכוכים, המתחים, העלבונות והפגיעות. עדכון במתרחש עשוי להקטין ואף למנוע מבעוד מועד ריבים, פגיעה מקוונת, פגיעה בחלשים ועולות חברתיות - בעיות שאחרת היו נודעות לסגל המורים רק לאחר מעשה, כשהנזק כבר נעשה.
- **תקשורת עדכנית- עדכונים והודעות:** במחקרים אחדים (Heavin, 2007 ובסקירה שם) נמצא שיש יתרון למורים הפועלים ברשת חברתית מול תלמידי על-יסודי (גילאי 14-18). עיקר הקשר עובר מהדוא"ל (הנחשב בעיניהם למיושן) אל הפייסבוק, בה עדכונים, ארועים, תזכורות והודעות שוטפות שזכות לצפייה מיידית בכל שעות היממה. גם דיווחי התלמידים מאששים תחושה זו: "אני חושב שזה מגניב, במיוחד בגלל שהמורים מתאימים עצמם אלינו, ומתקשרים איתנו בדרך שלנו".
- **הרחבת הלמידה אל מחוץ לגבולות הכיתה:** מחקר של National School Board Association (ארה"ב) מדווח ש- 60% מתלמידים בגילאי 9-17 מדווחים שבין הפעילויות הפופולריות ביותר ברשת חברתית הן התעדכנות במידע ארגוני-פדגוגי של בית הספר, למידה מחוץ לבית הספר, ועבודות בית. בית הספר משתמש ביומני רשת של תלמידים לכתובת פוסטים שהם דוחות קריאה (של ספרים), מעודד הערות ובקשות מעמיתים בכתה, ואף מהורים (Sorrentino, 2007). אין ספק ש-3 שנים לפחות לאחר ממועד מחקר זה, השימוש של התלמידים בפייסבוק גם לצרכי למידה גדל והולך.
- **התנהלות בלתי פורמאלית:** היתרון של הרשת החברתית על שירותי חינוך בבית הספר (כמו אתר בית הספר, יומנרשת (בלוג) חינוכי, וויקי חינוכי, לוח הודעות בית ספרי וכד') הוא בכך שהרשת החברתית הציבורית מאפשרת התנהלות לא פורמאלית, לאו דוקא בהיבטים לימודיים, ולדעת התלמידים אוירה כזו מוסיפה גם להיבטים הלימודיים ומעצימה אותם (Dubow, 2007).
- **הקניית מיומנויות תקשורת ואתיקה:** שימוש מושכל של מורה-תלמידים בפייסבוק מעודד הקניית מיומנויות תקשורת ואתיקה כחלק מ"מיומנויות המאה ה-21" (אבני, רותם ובן-חפר, 2010), בסביבת אותנטית ורלבנטית של מציאות חיי התלמידים. זאת תוך חינוך, הסברה והדגמה של היבטים חיוביים ושלייליים בה וניהול דרכי התנהלות הולמות בה.
- **תדמית המורה:** קשר פתוח ויעיל בין מורה המשתמש ברשת חברתית לקשר עם תלמידיו, גורם בדרך כלל להעלאת קרנו של המורה "העדכני" בעיני תלמידיו. זהו אמצעי שבידי המורים לעלות את "רייטינג המורה" בעיני ההנהלה, התלמידים וההורים.

ב'. התיחסות לבעייתיות קשר מורה-תלמיד ברשת חברתית

חברות המורה ברשת חברתית, במרחב תקשורת משותף עם תלמידיו, עלולה לזמן בעייתיות ואף קשר שאינו ראוי בין מורה-תלמיד. אלה עלולים לנבוע מחוסר הכרות המורים עם ההווה המקוונת, בלבול מההתרחשות בה, ועד ניצול הרשת במכוון למטרות שאינן ראויות בעליל. אך הבעייתיות הנפוצה היא פרשנות לא נכונה ותגובה מועצמת לביטוי קשר שכזה, שעלולה לשלהב את הרוחות הרבה מעבר לבעייתיות לכאורה שעלתה בקשר.

קשרים לא ראויים בין מורה לתלמיד/ה ניתן למצוא בדיווחים (ארה"ב) של סאמיר (sameer, 2010b), הרד (Heard, 2010) ואחרים מהשנה האחרונה (2010), בהם מורה ניצל את הקשר למטרה לא ראויה בעליל. מקרים קיצוניים כאלה אינם מעידים על הכלל. בדרך כלל אירועים בעייתיים בתקשורת מורה-תלמיד ברשת שייכים לתחום אפור, כאשר העובדות אינן מצביעות על כוונות לא הולמות בקשר מורה-תלמיד אלא ביטויי ההתנהגות ושיקולי דעת לקויים. ברוב המקרים הנזק שנגרם שולי, אך התעקשות הורה או תלמיד עשויה להעצים מקרה כזה לאירוע חריג ללא הצדקה אובייקטיבית. כמו למשל, מורה שהחניף לתלמידה על הופעה נאה בעקבות תמונת שהיא העלתה לרשת בדף שלה. גם אם ברור ומוסכם על הכלל שהמורה לא היה צריך לעשות זאת, הרי הגברת מודעות, ולא שלהוב תגובות מוקצנות המפרשות את כוונות המורה לחומרה, תסייע בהרבה להתנהלות הולמת יותר בעתיד, של המורה המדובר כמו גם של מורים אחרים, ושל המערכת כולה.

בעייתיות הצבת גבולות בין האישי למקצועי במרחב המקוון, גורם גם לטרגדיות אישיות מיותרות, כשהורים ואנשי הנהלה חינוכית מגיבים לאירועים באופן מוקצן, כי אינם מכירים די את ההווה המקוונת, וכנראה גם מאד לא סובלניים למראה דמות המורה כפי שמשתקפת במרחב אישי פרטי משלו. למשל, מקרה **יאן דיפו (Ian Defeo)**, מורה מחליף בקייפ-מאי (ניו-ג'רסי, ארה"ב) שפוטר מעובדתו בעקבות דיווח של תלמיד שלו שאיתר באקראי את דף המורה ברשת חברתית, בו הוא מתועד מנגן בחבורת נגנים שמלווה את נגינתה בשירה וסרטי ווידאו כמיצב אמנותי. באחד מסרטי ווידאו שמלווים את הנגינה נראתה אשה חשופה (NBC News, 2007). מקרים דומים, שאינם מתועדים, מתחוללים גם בארץ, כאשר תלמידים או הורים מאתרים מידע אישי של מורים או אף תגובה תמימה של מורה ברשת לאחד מתלמידיו, שנתפסים בעיני הרשויות או ההורים כבלתי הולמים ומצביעים, לדעתם, על דמות לא ראויה כמחנך.

הבלבול והמבוכה כתוצאה מכך הם רבים, שכן אין כללים ותקנות בעניין, וודאי לא הגדרה מהי "התנהגות הולמת" – ראו כאן פרק "הסדרה של כללי התנהגות" בהמשך.

ג'. סוגית הזהות: הדימוי המקצועי והדימוי החברתי-אישי

במעורבות מורים ברשתות חברתיות מתחדדת סוגיית זהותו האישית והמקצועית של המורה. ברשת החברתית יש טשטוש בזהויות המורה: טשטוש בין הזהות האישית של המורה לבין הזהות המקצועית שלו, כפי שבאה לידי ביטוי בין כתלי בית הספר. עד עידן הרשת הזהות האישית ברובה היתה נסתרת מן העין והתנהלה מחוץ למפגש החינוכי עם התלמיד. בנוסף, ברשת החברתית מוצגת גם תדמית של זהות, שנתונה במידה מסוימת לבחירת האדם באמצעות השימוש שלו בכלים התקשורתיים והחברתיים ברשת. כך עשוי להתגלות פער גדול בין הדרך בה נתפס המורה בזהותו האישית, הפרטית והחברתית (שמשתקפת דרך זהות חבריו, דרך תחביביו, בילוייו, הדעות שהוא מביע בנושאים שונים וסגנון התנהגותו ברשת), לבין אותה דמות שהוא שואף להציג במסגרות אחרות, הכוללות את דימויו המקצועי, במסגרת הסמכותית של הכתה ובית הספר.

המורה, שחי את חייו הפרטיים גם ברשת חברתית, חשוף לעיני התלמידים, ההורים, סגל ההוראה וההנהלה, בהיבטים אישיים רחבים ושונים מהאופן המקצועי בו הוא נתפס בכתה, שבהכרח משנים את הדימוי שלו בעיניהם. תחביבים, עיסוקים נוספים, תגובות, דעות, פוסטים אישיים וכד', עלולים להיתפס כהיבטים שליליים באישיות המורה, או מה שמצופה ממורה, ולפגוע בדימוי המקצועי שלו בעיני האחרים. למשל, די אם מורה יביע דעות פוליטיות, דתיות ואחרות מהשקפות עולם של הנהלת בית הספר או הורים, כדי לעורר קונפליקט ואי שביעות רצון. גם המידע שמועבר לעיני "החברים", שבמקרה זה הם התלמידים של המורה, ראוי לעיון: מורה שרוצה להיות אחד "מהחברה" למטרות קשר טוב עם התלמידים, עשוי לשתף או להגיב לפרטי מידע אישיים שאין להם קשר להתנהלות ההוראה-למידה. לכאורה מדובר בדברים שוליים, כמו פרופיל חושפני של המורה ברשת החברתית או פרטים שקשורים לאישיותו ולחיי הפרטיים, לאו דוקא להתנהלותו המקצועית כמורה. במקרים קלים מידע זה עשוי להיות מקור להשמצות המורה, לשיפוט פומבי ולהקצנת תכונות לצורך פגיעה, העלבה, ואף השפלה פומבית, כמו גם ביקורת צדקנית של הורים בסגנון "האם זה האיש שאנו נותנים לו את האחריות על ילדינו?". אך אין להתעלם ממקרים קיצוניים, שברור בדיעבד שלא היו אמורים להתרחש לו היה מפעל שיקול דעת, כמו למשל המקרה (בישראל) בו מורה העלתה צילומי עירום אמנותיים שלה באתר ייעודי, ללא כל קשר לעבודתה בבית הספר, אשר התגלה לתלמידיה (ערוץ 2, 2010), או פרסום פרופילים חושפניים במיוחד של מורים, שלא מעלים על דעתם שתלמידיהם או הוריהם עלולים להחשף להם.

בעיה נוספת העולה מהבלטת הזהות הפרטית של המורה, היא מיתוג המורה ברשת החברתית ושימוש בדרכים עדכניות להעלאת דימוי כמורה וכאדם ("רייטינג"). גם מורים, כמנהלי ארגונים, עסקים, ידעונים ונבחרי ציבור, זיהו את הרשת החברתית כמרחב בו הם יכולים לקבל משוב והערכה, שחסרים מאוד בעבודתם בדלת אמות הכיתה, ולמנף את הדימוי העצמי שלהם, כמו גם את תדמיתם בעיני תלמידיהם, ההורים וההנהלה. כמיהה לפרסום ומשוב שכאלה עלולים להביא את המורים להשתתף בדרך מניפולטיבית ברשת החברתית, להציג מידע לא מדוייק במטרה למתג עצמם בה באופן חיובי.

הסוגיה מרכזית שעולה מכך היא, כיצד להתמודד עם טשטוש הזהויות, זו האישית הפרטית וזו המקצועית. התנהלות המורה ברשת כאותנטית כאדם פרטי- "להיות הוא עצמו", לצד התנהלותו כאיש מקצוע, מחנך ומיישם הוראה-למידה, אשר לשם כך הוא מנהל תקשורת עם תלמידיו גם ברשת החברתית. כל זאת לצד מיתוג תדמית המורה שנעשה על ידו במודע ושלא במודע.

ד'. גבולות האחריות של המורה

בבית הספר הנוכחי, אחריות המורה על רווחת תלמידיו ברורה. אחריותו מצומצמת לכתלי בית הספר, דיווח להורי התלמיד, לעיתים קשר עם רשויות וגורמים נוספים לשם סיוע במתן טיפול הולם על סמך הכרות המורה את תלמידו. אחריות המורה על מעשיו של התלמיד מחוץ לבית הספר מאד מוגבלים מאד ומוגדרים די הצורך. ברשת החברתית המייצגת מרחב שגבולותיו וכללי ההתנהלות בו עמומים, נדרש המורה לא רק לתשומת לב יתירה להתנהלותו הוא, אלא גם להתנהלות תלמידיו בו. המורה עד לביטויי התנהלות התלמיד ברשת החברתית ועליו לקבל החלטות על אופן התערבותו, מעבר למחויבותו המקצועית המקובלת עד כה, ואינו יכול להתעלם מכך. למשל, להעיר במקרים בהם תלמיד שעמו הוא בקשר, אינו נוהג כראוי בקשר זה, או בקשרים אחרים שצפים בדף התלמיד. כאן עולה **סוגית גבולות האחריות**: האם גבולות אחריות המורה על רווחת התלמיד מתרחבים לכל היבט בחיי התלמיד, רק מפני שהרשת מאפשרת מעורבות והתעדכנות ב"חיי" התלמיד בה? מהן גבולות

התערבות המורה מעבר לכתה, שחורגת בהרבה מארבע הקירות בבית הספר? עד היכן המורה מחויב, או רשאי, או רק רצוי, להתערב בחיי התלמיד כתוצאה ממידע שמצא עליו ברשת? האם נכון לדווח להוריו, לרשויות החוק וכד', או רק לנזוף בו ולהוכיח אותו על התנהגותו? מה היא זכות או חובת המורה להתערב בחיים הפרטיים של התלמיד מחוץ למסגרת הבית ספרית, כשהוא מזהה פוטנציאל לפגיעה בתלמיד או באחרים, והסתבכות באופנים שעלולים לגרום לתלמיד עצמו נזק כבד, כמו העלאת צילומים, פרסום טקסטים אינטימיים, הוצאת לשון הרע, פגיעה בזכות יוצרים וכד'?

הסוגיה היא האם באופן פורמאלי, תקנוני, חוקי וכיו"ב יש סמכות מקצועית למורה להתערב במצבים בהם התלמיד מעמיד עצמו בסיטואציות בעייתיות מתוך חוסר הבנה או התעלמות מכוונת של צעירים. לכאורה, במקרה של סכנה מוחשית, לדעת המורה, ברורה הלגיטימציה של התערבותו במצבי סיכון, אך עד כמה ניתן להגדיר ולקבוע מהם מצבי סיכון מובהקים, ומהם מצבים נורמליים בחיי צעיר שאין להתערב בהם? בסוגיית גבולות המעורבות והאחריות של המורה בחיי התלמיד יש לקחת בחשבון היבט נוסף: יתכן שהתערבות המורה כשוטר או הורה בתוכחה ובנזיפה על התנהגות לא ראויה של תלמיד בחייו הפרטיים, עלולה ליצור משבר באמון החינוכי לקשר מורה – תלמיד ובכך לפגום בתפקידו החינוכי של המורה.

ה'. סוגיית גיל המשתתפים ברשת חברתית

התלבטות המורה האם וכיצד לנהל קשר ברשת החברתית, קשורה גם לגיל המינימלי בו רשאים ילדים להשתמש בשירותי רשת חברתית. הרישום לרשתות חברתיות כמו **Facebook**, הרשת בה מרבית תלמידי ישראל משתמשים (וכמו כן ב- **MySpace** וב- **Bebo** בחו"ל) מוגבל לגיל 13 ומעלה, אך זיוף הגיל אינו מהווה כל מכשול להצטרפותם לרשתות. גם ילדים צעירים מגיל 13 (בפועל מגיל 7 ואף פחות מכך) בונים בקלות פרופיל אישי ומתנהלים בקלות ברשת החברתית.

בניגוד להנחות לא מבוססות, הרשתות המדוברות משרתות ברובן דוקא גילאים גבוהים יותר מגיל בית ספר (כ- 2/3), ולאמירה שברשתות חברתיות כמו הפייסבוק או מאי-ספייס נמצאים בעיקר ילדים, אין על מה להסתמך: בסקר מפברואר 2010 (Pingdom, 2010) בשלש הרשתות החברתיות בהן מצויים רוב רובם של גילאי הילדים עד 17, נמצא כי הם מהווים: 18% מכלל גילאי המשתמשים ב- **Facebook**, 33% ב- **MySpace**, ו- 45% ב- **Bebo**, כששתי האחרונות אינן בשימוש, עדיין, בקרב תלמידים בישראל.

הסוגיה העולה כאן היא, שמאחר והגיל בו מותר להתנהל ברשת החברתית על פי תנאיה הוא 13, האם על המורה להימנע מקשר עם תלמידיו בבית ספר יסודי (גילאי 7-12) גם אם הם מופיעים ברשת? האם קשר עימם מעביר להם מסר של לגיטימציה להפר את כללי ההרשמה, ובעצם לשדר שאין צורך להתייחס ברצינות לתנאי שימוש בכלים מקוונים?

מאידך, ניתן לטעון, שהימנעות כזו עלולה להיתפס כהתעלמות ממצאות קיימת, בה מרבית ילדי היסודי מצויים בפייסבוק (גם אם זייפו את הגיל לשם כך), מציאות שמקפלת בחובה סכנות וסיכונים לעצם רווחת הילד. הימנעות מקשר עימם, עלולה להתפרש כהסרת אחריות מצד המורים או כפתרון התחמקות למורים שאינם יודעים כיצד להתמודד עם התלמידים ברשת.

הפתרון לסוגיה זו, נעוץ בשיח הדדי. נראה שיש להתעמת עם תופעה זו בדיון בכתה, אך לא ליצור קשר ברשת, לא להגיב ולא לקבל את הצעות חברות התלמידים מתחת לגיל 13, כדי לא לתת לגיטימציה לזיוף גיל בניגוד להרשאות השימוש, ולהבליט ולשקף לתלמידים שמעשה זה נתפס כמעשה לא מוסרי שאין לעשותו.

למרות זאת, אי השתתפות פורמאלית של ילדים תחת גיל 13 בפייסבוק, לא צריכה למנוע מבתי הספר היסודיים להופיע בפייסבוק לצרכי פרסום ומיתוג ומתן מידע חיוני לציבור בכלל ולהורים בפרט. ראה מאמר "פרסום, מיתוג ושיווק בית הספר בפייסבוק" שמפורסם כמאמר המשך.

ו'. סגנון תקשורת בקשר מורה- תלמיד ברשת חברתית

רשת חברתית, מטבע מהותה עוסקת בחברות, באינטראקציה הדדית מכוונת ומזדמנת, ביחסי קירבה או לפחות בביטוי אהדה והסכמה ("אהבתי"- "like"), ואינה מסייגת עצמה לקשר סולידי מקצועי. תלמידים ואף מורים יכולים לפרש קשר בלתי פורמאלי המתנהל מחוץ למסגרת בית ספר, כמרחב לגיטימי לסגנון אישי חופשי, שעלול לגרום לטשטוש ובלבול בין הזהות האישית של המורה לזהות המקצועית שלו. כשתלמיד פונה אל איש מסגל ההוראה בסגנון אינטימי או אף פלרטטני, או לחילופין בסגנון וולגרי ובוטה (כפי שהוא נוהג לעיתים בין חברים) אפילו אם הנושא הוא מקצועי וללא כל כוונה אחרת - המורה בבעיה (Sameer, 2010). ביטויים כמו אלה: "לכי תנענעי"; "מורתי, דפקת היום הופעה סוף הדרך"; "למה נתת ל-X ציון בן זונה ואוטי ביאסת לגמרי?" עלולים לגלוש משפת החברים המקובלת ברשת אל האינטראקציה עם המורה. המורה מוצא עצמו בהתלבטות כיצד עליו להגיב לביטויים שכאלה: הוא מודע לעובדה שכל תלמיד עשוי להיפתח, להקשיב ולקבל את הנחיות המורה באם יחוש אמפטיה ממנו. השאלה היא איך לשדר אמפטיה זו כשאינן באפשרותו שלא להתייחס לדרך ביטוי שכזו מצד התלמידים, מבלי להתנהג באופן שעלול להיות לרועץ בקשריו עם תלמידיו. אם המורה יענה בחמימות או בהומור, או אף בוולגריות עכשוית של ילדים, בהלימה לסגנון שפנו אליו, מעבר לנסיין שקוף לא להיות הוא ואף להעמיד עצמו באופן מגוחך, זה עלול להיתפס כהתנהגות בלתי ראויה עד כדי הטרדה. אם יתעלם מכך, ויענה מקצועית-עניינית בלבד, הוא מחמיץ את ההזדמנות להעמקת הקשר עם התלמיד, שכן זה עלול להוות מסר בולם ואיבוד האימון. כך גם יקרה אם המורה ינזף בתלמיד על סגנון לא מקובל בקשר שכזה.

הסוגיה המקצועית שעל המורה להתחבט היא כיצד למצוא **שביל זהב** בין קשר חם ואמפטי לבין קשר שאין לקבלו כלגיטימי בין מורה לתלמיד, כשהמטרה (קשר טוב ואמון בין מורה לתלמיד) לא יכולה להצדיק סגנון בלתי הולם בקשר המושתת על יחסים שאינם מוגבלים לקשר מקצועי בין מורה לתלמיד. למעשה על המורה למצוא דרך אישית לכל תלמיד, בה הוא "מגיע" לתלמיד, ללא צורך להיות שותף בשפה והתנהגויות האופייניות לילדים, ובקרה שמשנים את זהות המורה מסמכות מקצועית עניינית לנסיין להיות כמוהם, שלעולם לא יעלה יפה.

ז'. קשר מורה- תלמיד בהיבט של אפליה

תחושת אפליה בקשר מורה – כתי, עלולה להתעצם ברשת: קשר פחות פורמאלי ומחייב בין מורה לתלמידים מסוימים מהכתי ופחות לאחרים, עלול להיתפס כאפליה, גם אם אין לכך הצדקה. ברשת החברתית, בה השיח פרטני בעיקרו, תמיד יהיו כאלה שהמורה יתייחס אליהם יותר, משלל סיבות, כמו כי הם אלה שפנו אליו, הביעו דעות והעלו עניינים הקשורים להתנהלות הכתי, או צורך לקשר עקב עניין מסוים (פרויקט, אג'נדה חינוכית ואישית של המורה וכו'). נראות השיח ותיעודו עלולים להעצים את תחושה האפליה, כשתלמידים מסוימים עלולים לחוש בשונות של יחס המורה אליהם בהשוואה ליחסו לתלמידים אחרים. ייתכנו מקרים בהם מורה יחשוב על אפשרות של אפליה מתקנת כדי להעלות את דימויו העצמי של תלמיד מסוים באמצעות הרשת החברתית, במיוחד לגבי אותם תלמידים שהתנהגותם בכיתה מסוגרת וביישנית, וברשת הם מוצאים מקום לביטוי.

תחושה כזו עשויה לגרום שתלמידים יעדיפו ליזום קשר ולהגיב עם מורים שמתחסיים באמפטיה ובהרחבה, או שנותנים, למשל, ציונים גבוהים יותר, על פני מורים אחרים. בכך הקשרים בתוך הכתה מורים-תלמידים עלולים להיתפס באופן לא ענייני, שאינו קשור להוראה-למידה, ולגרום או להעצים תחושות קיפוח מדומות. הפתרון לתחושות אלו מורכב ותלוי הקשר. מודעות לעניין היא מושג המפתח כאן, כשרגישות של המורה לתחושות כאלה, ועשויים להקטינם בנקיטת יוזמה מצידו.

ח'. קשר מורה- תלמיד בהיבט של הערכת התלמיד

המורה נדרש להעריך את תלמידיו בהיבטים לימודיים והתנהגותיים לשם מתן משוב לתלמיד ולשם שיפור התהליך החינוכי. משוב והערכה מאפשרים למורה להיות מודע למצבם הלימודי-חינוכי של תלמידיו, לקבל משוב על עבודתו החינוכית וכן לשתף את התלמיד בתהליך החינוכי ולהטיל עליו אחריות על כך. ההתייחסות וההערכה של התלמיד מורכבת ממכלול רכיבים, ביניהם יוזמה, השקעה, תרומה, השתתפות, סובלנות, יחס לאחרים וכד'. ברשת החברתית מרחיב המורה את הכרותו עם התלמיד, גם לפניו שלא היו מוכרות לו קודם לכן. מאחר והתלמידים מרשים לעצמם להתנהג ברשת בדרך לא פורמאלית ולעיתים בגילויי התנהגות לא ראויים הרבה יותר מאשר הם מעזים בבית הספר, יש לתהות כיצד יתמודד המורה עם הפער שהוא מגלה בהתנהגות זו של תלמידיו? האם יעריכם רק לפי התנהגותם בבית הספר, או יביא בחשבון גם את התנהגותם ברשת החברתית, כהבט התנהגותי רחב יותר מאשר בבית הספר?

ט'. קשר מורה- הורים

מרבית הסוגיות המועלות כאן מתאימות גם לקשר בין מורה להורים. ההבדל המהותי הוא שהורה לא רק שאינו תלמיד צעיר, אלא הוא בעל רגישות מיוחדת לרווחת ילדו. לכן כל קשר עמו מחייב את המורה להופיע בזהות מקצועית עניינית, אמפטית, שתעביר מסר ברור בדרך רגישה ומתחשבת, אך ודאי לא כחבר. כך גם על המורה להגיב באופן מקצועי ורגוע לנוכח התקפות וטענות של ההורה כלפי המורה או בית הספר שהוא מייצג. גם מורים שבחרים בסביבה זו למשלוח הודעות, עדכונים ושיח שוטף עם הורים, נתקלים בדילמה של גבולות מסגרת האינטראקציה, כמו גם מסגרת הזמן הנדרשת לצורך נוכחותם ברשת החברתית, כמו מהו הזמן הנדרש, ובאיזו שעה בשעות היממה כדי להגיב על פניית הורה במרחב המקוון.

על פניו נראה שכיום (2010), מוקדם עדיין לפתח קשר מורה-הורה ברשת חברתית, ומומלץ להימנע מכך ולהשתמש בערוצי התקשורת המקובלים עד כה. עם הזמן, כשקשר מורה-תלמיד יתמסד כהלכה, ניתן יהיה לשקול שוב את יתרונות קשר מורה-הורה ברשת ואת אופן יצירת קשר גם ברשת חברתית. יחד עם זאת חשוב להעלות את נושא הרשתות החברתיות למודעות ההורים במסגרות כמו אסיפות הורים, ולדון גם עימם על גבולות קשר הורה-בן/בת, על האפשרות של חשיפת "הכביסה המלוכלכת" המשפחתית בפייסבוק ועל אחריותם על התנהלות ילדיהם ברשת.

סוגיית ההסדרה בהתמודדות בתי הספר עם קשר מורה – תלמיד ברשת החברתית

סוגיית הסדרת מערכת החינוך את שימוש מורים ותלמידים ברשת החברתית היא חלק מהתייחסות להתנהגות ראויה במרחב המקוון. התכנית לחינוך לגלישה נבונה ובטוחה באינטרנט ולהתנהגות אתית בה, מוטמעת בישראל על ידי מערכת החינוך מזה מספר שנים (מידענות- סטנדרטים במידענות, 2009), כמו גם הנחיות ל "קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך" (חוזר מנכ"ל, 2009). עם ההתפתחות הטכנולוגית והצורך במענה לסוגיות העולות מכך, עולות הכוונות ספציפיות, כגון התייחסות לשימוש לרעה בטלפונים ניידים ובמצלמות בבית הספר (חוזר מנכ"ל 2009 לקידום אקלים בטוח).

ריבוי המקרים, בעולם ובישראל, בכל הקשור לסוגיות ואירועים העולים מקשר מורה-תלמיד ברשת חברתית, שרק מעטים, הקיצוניים שבהם, פורצים לתודעה הציבורית באמצעות התקשורת, דורש התייחסות והכוונה ספציפית גם לנושא זה. חוסר מודעות לנושא והיעדר הכוונה ברורה לדרכי התנהלות מורים ברשתות חברתיות, ולדרכי התמודדות עם היבטים בעייתיים העולים מקשר מורה- תלמיד ברשת חברתית, מביאה לכך שמרבית התגובות לאירועים, ובעיקר לאירועים חמורים הדורשים טיפול, מגיעות לאחר מעשה. בתגובות אלה ניכר היטב חוסר ניסיון מעשי, חוסר הבנת מהות הרשת, ותחושת דחיפות לטפל במקרה כדי להסירו מסדר היום ולחזור לשגרה. לשם הסדרה מושכלת נדרש שיח חינוכי והחלטות לגבי נהלי התנהגות וכללי הסדרה ואכיפה, כמו גם פעולות להעלאת מודעות המורים לנושא ולהכוונתם להתנהגות הולמת, שקולה ומקצועית כראוי לאנשי חינוך החשופים לתלמידיהם באשר הם.

הגדרת התנהגות הולמת של מורה

הבעייתיות העולה מקשר מורה – תלמיד ברשת והמבוכה בה מוצאים עצמם אנשי החינוך בהתנהלותם ברשת החברתית מעל את הצורך להגדיר בפירוט כללי התנהלות והתנהגות הולמים ברשת. מהי אותה התנהגות רצויה או לא רצויה של מורה ברשת חברתית? השלכת התובנות אודות התנהגותו הראויה של המורה ביחסי פנים אל פנים עם התלמיד במסגרת גבולות הכיתה ובית הספר אל המתרחש במרחב המקוון, אינה מספקת ואינה נותנת מענה חינוכי מקצועי לסוגיות ולהתלבטויות העולות בנושא, שלא היו מוכרות קודם לכן.

פרט למקומות ספורים שנפרט כאן בהמשך, אין עדיין הנחיה למורים ל"התנהגות הולמת" ברשת חברתית. בקוד האתי של מדינת פלורידה (1981) ושל מדינות אחרות (ארה"ב) שלא עודכנו מאז, מתייחסים לאחריות המורה על המתרחש בקשר עם תלמידים, ציבורית ומקצועית, כאשר הוא פונה אליהם בערוצים אחרים מהקיימים בבית ספר, אך אין הנחייה קונקרטית המתייחסת ייחודית למרחב מקוון, ולא לרשת חברתית בפרט. קוד אתי עדכני הרבה יותר (2008) נמצא במדינת אוהיו: הקוד מורה באופן מפורש על אחריות המורה על העברת חומרים או מידע לא הולמים ברשת, שמכאן ניתן, לכאורה, לגזור אחריות המורה על הקשר עם תלמידיו ברשת. אך עדיין לא ברור מהם חומרים הולמים ושאינם הולמים, כשמדובר בתקנות מחייבות והנחיה ברורה למורה.

בניסיון להגדרת "התנהגות לא הולמת" של מורה, שמתוך כך ניתן לגזור את כללי ההתנהגות ההולמת, נתלית מערכת החינוך בארה"ב במספר פסיקות משפטיות מעניינות של בית המשפט האמריקאי, שהבולטת ביניהם היא "מוריסון נגד מחלקת החינוך הארצית של קליפורניה" - Morrison v. State Board of Education (1969), שבעקבותיו יצא "מבחן מוריסון". מבחן זה הנו מתווה קריטריונים לבחינה בדיעבד של לגיטימיות מקצועית של

מעשה נדון. מתווה זה מכתוב את אמות מידה המקצועיות המצופות מהתנהלות איש חינוך, ומשמש עד היום לבחינת התנהגות ראוייה של מורה גם ברשת.

- (1) מידת המצוקה והנזק הצפויים מהמעשה בטרם שנעשה
- (2) כמה זמן חלף מזמן הארוע? (הכוונה להאשמות של מורים בהתנהגות לא נאותה על מעשים שנעשו זמן רב לפני הגשת התלונה)
- (3) נסיבות מחמירות ומקלות למעשה
- (4) הסבירות שהמורה יחזור על המעשה
- (5) הסיבה שהמורה עשה את שעה
- (6) האם העונש שיוטל על התנהלות שכזאת יהיה אפקט מצנן ("chilling effect") של מיצוי הזכויות החוקיות של המורה המעורב, או אלה של מורים אחרים, כמו זכות הפרט, זכות חופש העיסוק וכד'.

לא נראה שעל סמך מבחן שכזה, או דומים לו, ניתן לגזור כללים בהירים להתנהגות הולמת של מורה בסביבה מקוונת בכלל, וברשת חברתית בפרט. נקודות אלה אינן יכולות לשמש נקודות מוצא לקוד התנהלות מורה, אלא, לכל היותר, לתגובה על מעשה או אף לצורך ענישה. נקודות מוצא להתנהגות הולמת הן ליבת ערכים כמו כבוד, אכפתיות, דאגה לרווחת התלמיד וכד', גם במרחב המקוון בכלל וברשת חברתית מול תלמידים בפרט. אך עדיין העמימות גוברת על הבהירות, ובעניין זה יש צורך דחוף בקביעת כללים ברורים ומוגדרים הרבה יותר, כדי למנוע אי הבנות ופגיעה שלא לצורך במורים שמתנהלים ברשת חברתית מול תלמידיהם.

תגובות בולטות של מערכת החינוך

לאור מקרים שקרו כבר, ודרשו תגובה, ניתן לראות כי התגובות נעות על רצף בין איסור מוחלט על קשר מורה-תלמיד במרחב המקוון לבין אי התייחסות לנושא, שיכולה להתפרש אצל המורים כלגיטימציה לקשר מורה-תלמיד במרחב מקוון. ניסיונות הביניים לאשר קשר בתנאים מסוימים, עד כה לא נותנים מענה לצרכים ולסוגיות העולות ממצייאות ההתנהלות ברשת החברתית. מרבית התגובות, כמו גם הנהלים, מתייחסים בדיעבד למקרים שקרו לאחר אירועים קיצוניים בקשר בין מורה לתלמיד במרחב מקוון, ואינם משקפים חשיבה מסודרת על הנושא ותכנון מוקדם של כללי התנהגות ותגובה ברשת החברתית.

תגובה צפויה, שכמותה נשמעת לעיתים בסוגיות בהן עולה פן בעייתי כתוצאה מקשר מורה – תלמיד ברשת החברתית, היא קודם כל **איסור מוחלט**. זאת מתוך הנחה שאם לא יתקיים קשר כזה, לא תתעוררנה בעיות. גישה זו אכן פותרת את הסוגיה לזמן קצר, אך מתעלמת מהמציאות שחזקה הרבה יותר. היא איננה מתמודדת עם האפשרויות וההזדמנויות הקיימות: מורים טובים ותלמידיהם מפסידים בשל כך אמצעים איכותיים נגישים לאינטראקציה חינוכית מעצימה, והתלמידים חשים את חוסר הרלוונטיות והעדכניות של החינוך שהם זוכים לו. חלק ניכר מנהלים וכללים בקשר מורה-תלמיד בסביבה מקוונת, לא מתועד בדרך כלל, כי מדובר בקביעות חפוזות ומקומיות, כשגם היוזמים אותם מבינים שהן זמניות. סנונית ראשונה ניתן למצוא כבר מלפני שנה בכל בתי הספר (יסודיים, חט"ב וחט"ע) במחוז ברוקפילד (וויסקונסין, ארה"ב). בבתי ספר במחוז זה נאסר בתחילת 2009 באופן גורף כל קשר בין סגל הנהלה והוראה בבתי הספר לתלמידים באמצעות הרשתות החברתיות. הנזק כתוצאה משימוש זה, לטענתם, גדול בהרבה מהתועלת החברתית (Barack, 2009).

באותה שנה, 2009, המינהל החינוכי בלואיזיאנה הרחיק לכת, וגרם להדים גדולים במערכת החינוך האמריקאית, אם כי ההתנגדויות למהלך, או חלופות אפשריות, עדיין לא נשמעות. המינהל שם יזם מדיניות "בהלימה לחוקי המדינה והחוקים הפדראליים", שכותרת: "מדיניות תקשורת אלקטרונית בין איש סגל לבין תלמיד", שהפך לחוק ארצי בבתי הספר בכל המדינה (Louisiana Legislative Session, 2009).

החוק שם מפרט (הדגשות של מחברי המאמר כאן. מצורפות גם הערות לשם הבהרה):

- איסור על כל סוג של יחסים אישיים בין איש סגל לבית הספר לבין תלמיד שניכר בהם יחס לא מקצועי, כמו תשומת לב מופרזת מחוץ לבית הספר
- התקשורת המאושרת על ידי בית הספר היא דוא"ל, אתר המורה, אתר בית הספר וכל אמצעי מקוון אחר, בתנאי שיאושר מראש על ידי בית הספר [ברור מרוח הדברים שרשת חברתית ציבורית איננה יכולה להיות כלי תקשורת מאושר על ידי בית הספר בהיעדר כל שליטה ובקרה בנעשה בה].
- חל איסור על סגל בית הספר ליצור קשר עם תלמיד או בן משפחה קרוב של התלמיד באמצעות סביבה מקוונת מתוך כוונה שאיננה שירות חינוכי
- כל תקשורת אלקטרונית שאיש סגל משתמש בה לקשר עם תלמיד [כנראה מדובר בכלים מאושרים ושאינם מאושרים ע"י ביתה ספר לתקשורת כזו], תדווח תוך 24 שעות לאחראי, כולל דו"ח כתוב [מצורף שם דו"ח אלקטרוני שעל כל איש סגל למלא כתעוד כל שיח עם תלמיד באמצעות סביבה מקוונת הכולל פרטים מזהים, תאריך, מי יזם את התקשורת, פרטי הכלי בו התבצעה התקשורת, פרטי התלמיד, תיעוד מלא של תוכן התקשורת. למעשה ישנה סתירה בין הדו"ח המבוקש לבין התקנון, שכן מדובר בדו"ח בכלים שאינם מאושרים על ידי בית הספר כמו רשת חברתית ציבורית, מסרים מידיים וכד' - כלים שלא נראה מרוח הדברים בתקנון שבית הספר יאשר אותם בהיעדר כל שליטה ובקרה בנעשה בהם]
- כל קשר שיזם התלמיד עם מורה או תלמיד אחר, ונראה לא הולם בהקשר ובתוכן, ידווח מיד (על ידי איש הסגל שקיבל אותה או היה עד לה).
- דיווחי כל התקשורות ["החריגות" הנ"ל] ישומרו לשנה אחת לפחות.
- להורה או כל סמכות הורית חוקית אחרת, ישנה האפשרות לבקש בכתב מהנהלת בית הספר שהוא איננו מעוניין בכל קשר אלקטרוני בין סגל בית הספר לילדו, והבקשה תמולא ללא סייגים. [לא ברור מה בקשר לתקשורת בין בית הספר להורה, ולא ברור אם זה מתייחס גם לתקשורת לימודית-חינוכית באמצעות אתר בית הספר למשל]

חוק שכזה, כולל כללים נוקשים של חובת דיווח כמו כאן, מעקרים את החיוב והפוטנציאל הפדגוגי הטוב בקיום אינטראקציה מורה-תלמיד, והם דוגמא מצוינת לצורך בהפעלת שיקול דעת להתמודדות הולמת ושקולה מתוך תובנה של החיים בתרבות הרשת והפוטנציאל של איכותיותה לחינוך, שעקרונותיה, עדיין, אינם בנמצא.

המלצות לבית הספר ולמורה בכל הקשור לקשר באמצעות רשת חברתית

ככלל, יש להבין כי התנהלות משותפת של מורים ותלמידים במרחב המקוון נעשית מציאות החיים כיום. התנהלות זו כבר אינה נתונה לשאלה אלא היא עובדה, ולכן לגיטימי לעודד מעורבות חינוכית של מורים בחיי התלמידים

ברשת, בדרך הטובה והראויה ביותר, גם בהיעדר כללים ותקנות משמעותיים למעורבות כזו. עם זאת יש להכיר ולהתחשב בבעייתיות הצפויה מקשר כזה, על פי ההמלצות להלן.

(1) **מודעות למהות הקשר והמגבלות שיש להציב:** התנאי הראשון להצלחת קשר ברשת חברתית, הוא מודעות המורה למהות התקשורת המקוונת, לדרכי התנהלות ברשת חברתית בפרט ולבעיות העלולות לצוץ בקשר זה. לשם כך על המורה לעצב תפיסה חינוכית עדכנית, תוך שמירה על המסגרת המקצועית, לצד שמירה על גבולות האינטימיות והחשיפה האישית שלו ברשת החברתית. יש לזכור שגם כאשר יצאו תקנות, חוקים וכללים, לא ניתן יהיה להגדיר תקנות מוחלטות ("נכון"/"לא נכון"), ועיקר האחריות היתה ותהיה על המורה.

(2) מהלך מקדים לקשר:

א'. מומלץ שהמורה יתייעץ עם הנהלת בית הספר לפני תחילת הקשר עם התלמידים, ויחד יגבשו דרכי פעולה, ישרטטו את גבולות הקשר ומגבלותיו.

ב'. בהמשך, מומלץ ליידע את ההורים על הקשר המתגבש, היתרונות שלו, דרכי הפעולה ויישומו בפועל, תוך הצגת מעורבות הנהלת בית הספר.

ג'. בכל רגע נתון, באם התלמיד או הוריו מגלים מורת רוח מהקשר ברשת החברתית, לא משנה מאיזו סיבה – יש לנתקו מיד, ליידע את הנוגעים בדבר שאכן קשר זה נפסק, כמו גם את הנהלת בית הספר. אם יש חשד לבעייתיות בקשר חשוב לתעד את תכני התקשורת.

ד'. קשר מורה תלמידים ברשת חברתית צריך להיבנות באמצעות שיח קבוצתי בכתה. על המורה ליזום **דיון מקדים בכתה** עם התלמידים, לשאול את דעות התלמידים בעניין, לדון באפשרות שגם הוא יצטרף לרשת כשהתלמידים יהיו "חברים" שלו וההשלכות לכך. על המורה להעלות את ההסתייגויות באוזני התלמידים בכל הקשור לסגנון השיח ולנושאים בהם הם יכולים לפנות אל המורה גם ברשת, שקשורים ישירות ללימודים ולהתנהלות הכתה. עליו להבהיר ולהדגים נושאים, סגנונות ותגובות שאינם הולמים את הקשר בינו לבין תלמידיו ברשת. מסתבר שגם הורים מול ילדיהם, שנוקטים צעד דומה של שיח ותיאום ציפיות, ואינם "מרגלים" אחר התנהלות ילדיהם ברשת, מתקבלים במרבית המקרים בעין יפה, ושיח שכזה מסייע גם לתלמידים להתנהל באופן מבוקר והולם יותר.

(3) **חינוך והסברה לתלמידים ולמורים על כללי התנהלות נכונה ברשת חברתית:** בנוסף לכללי התנהלות נבונה ברשת, יש לעדכן ולהתעדכן מידי פעם בכללים המתאימים ספציפית לרשת החברתית. יש לשים לב לשינויים מפליגים של אפשרויות התנהלות ברשת שנעשים בפייסבוק, וכללי התנהלות המופצים מעת לעת, במיוחד בהיבט בטיחותי של ילדים בפרט. לא ניתן לעשות זאת באופן משמעותי, אלא אם המורה נוכח ברשת ומכיר את דרכי ההתנהלות בה.

למשל, המלצות של yahoo finance (2010)⁴ שניתן להתאימן לגיל התלמידים, וליידע ולעדכן את ההורים:

4 . (12 מאי 2010) 7 Things to Stop Doing Now on Facebook

<http://finance.yahoo.com/family-home/article/109538/7-things-to-stop-doing-now-on-facebook>

- הגדר סיסמא מורכבת ולא פשוטה ברשת החברתית. רבים המקרים בהם רוחשי רע נחושים חושפים את סיסמת המשתמש בעזרת ניחוש מוצלח מהיכרות קרובה של פרטיו כפי שמופיעים ברשת.
- לעולם אל תיתן את תאריך הלידה (כי זה פתח לגנבים ברשת לכניסה לחשבונות אחרים ברשת), להימנע מפרטים מזהים נוספים כמו תעודת זהות, טלפון וכתובת מדויקת.
- דאג שהגדרת הפרטיות תכיל רק חברים שאישרת ואתה מכיר אותם, ולא חברים של חברים וודאי לא מתירות לכולם לצפייה בפרופיל שלך ובפרטים נוספים.
- דע כי פרטים אודותיך, כולל תמונות, ופרטים שמצורפים לתמונות, עלולים לשמש אחרים כדי לפגוע בך.
- לעולם אל תצרף את שם ילדיך/ חבריך לתמונות שאתה מעלה לרשת.
- לא לדווח בשום צורה שאתה נעדר מהבית (ספר על החופשה המקסימה רק אחרי שתשוב).
- עקוב אחר ילדיך בפייסבוק, במיוחד אלה שגילם צעיר. ניתן לעשות זאת על ידי חיפוש שמם, ואם הם רשומים בזהות שונה משמם המלא, ניתן לאתר על פי כתובת הדוא"ל בו נרשמו ובו מופיעים ברשת. הנזק שאתה עשוי למנוע גדול מהנזק של מעקב אחר ילדך. כמו למשל, דיווח תמים: "אמא תגיע מאוחר..." , "היום אני לבד בבית" וכד'.

(4) **השקעה:** קשר ברשת החברתית דורש זמן בלתי מוגבל. כחלק מהקמת הקשר על המורה להגדיר מראש לעצמו ולתלמידיו את המהירות והזמנים בהם יגיב לפנייה או למידע רלוונטי בדף התלמיד, הנושאים להם יגיב וממה יתעלם. בפועל כללים אלה יהיו זקוקים לעדכון מעת לעת, וחשוב שיהיו בהירים וידועים לתלמידים עמם המורה בקשר, כחלק מהכללים של התנהלות הקשר. במידה וזמנית נדרשת השקעה גדולה מדי (כל הכתה פנו בו זמנית, עומס, חופשה וכד') ניתן לקבוע על ידי הודעה לכולם, שזמנית לא תהינה תגובות אלא לדחוף בלבד. על המורה להיות עקבי ובכל מצב ולעמוד אחר הכללים שהוא קבע בעצמו למנוע השקעה גדולה מדי, כי השחיקה בקשר אקטיבי ברשת חברתית עלולה לרפות את ידיו, ולמנוע ממנו ליישם קשר חינוכי חיובי ויעיל לאורך זמן.

(5) **זהות פרטית:** מודעות לשמירה על זהות פרטית של המורה, והבעייתיות בשמירתה כסמויה מן העין. לשם כך:

- א'. מומלץ ליצור דף פייסבוק ייעודי למורה המזוהה בו כמורה בית הספר. כל התנהלות פרטית-אישית יש לנהל בדף אחר, בזהות אישית, ולא כמורה בית הספר.
- ב'. להימנע מלערב פרטים אישיים מחייו הפרטיים של המורה, כחלק מהתנהגות אינטימית ה"מזמינה" את התלמידים להתקרב אליו ולרכוש את אמונו. מדובר בתמונות, דעות ומידע שאינו קשור ישירות להוראה. רכישת האמון יעשה באופן מקצועי, אבהי/אמהי כמחנך, ולא כ"אחד מהחבר'ה". טשטוש הגבולות גורם בדרך כלל לבלבול ועוות יחסים, מעורבות לא נכונה בחיים הפרטיים של מורה- תלמיד, גם אם מלכתחילה לא היתה כל כוונה לכך.
- ג'. לדבוק בכלל: מה שאינך רוצה שידעו – אל תעלה לרשת! להימנע מחשיפה של היבטים אישיים פרטיים ברשת, הנוגדים את תפיסת זהותו המקצועית של המורה, גם באתרים ובמסגרות שהמורה סבור או אף בטוח, שהמידע מוגן מפני צפייה על ידי התלמידים. בעקרון, ניתן להגן על פרטים כאלה ברשת חברתית על ידי הגדרת פרטיות, שרק חברים שאושרו מראש יוכלו לצפות בהם. אך תמיד יש

לצפות שמידע אישי עלול לזלוג כתוצאה מהפגיעה בפרטיות של הפייסבוק וכלי שיתוף אחרים, ולהתגלות על ידי התלמידים.

ד'. ככלל: על מורה פעיל במערכת החינוך להימנע מחשיפה אישית ברשת חברתית או במרחב מקוון. זהו המחיר שעל המורה לשלם, כחלק מהתנהלותו המקצועית והתדמית החינוכית שלו בעיני התלמידים, ההורים וסגל בית הספר. יש לשים לב על התראות חוזרות ונשנות של מומחים, שלמרות הבטחות פייסבוק, ולמרות השינויים האחרונים שנעשו בבקרה ושמירה על פרטיות המשתמש (דצמבר 2009 ואפריל 2010), עדיין, וכנראה זה רק יחמיר בעתיד, פרטיות כל משתמש ברשת החברתית מופרת תדיר, ופרטים אישיים, גם אם חבויים ושמורים היטב, עלולים לזלוג החוצה (Opsahl, 2010; Single, 2010).

(6) **אבדן שליטה בקשר:** במקרה שהמורה חש בתקשורת ברשת חברתית עם אחד או מספר מתלמידיו, שהוא "הולך לאיבוד" ומאבד שליטה באופנים שונים, עליו להפסיק מיד קשר זה. לא להמשיך מתוך תקווה שניתן יהיה לתקן את הבעייתיות, כגון על ידי שינוי סגנון תקשורת ו/או קביעת תקנות של מותר/אסור בדיעבד. גם במקרים בהם המורה חש שהתלמיד מבולבל, ומבין באופן לא נכון את מהות הקשר, שמתבטא בסגנון ההודעות בינו לבין המורה, אין להסס ויש לעצור מיד את הקשר. במקרים קיצוניים, בהם נראה שהמתרחש עלול להביא לתגובה פוגעת מצד התלמיד, חבריו או הוריו על ידי פרסום או פנייה לבית הספר/ רשויות, יש להסיר עד כמה שניתן את המידע, שעלול להתפרש כדרך שאינה ראויה (מבלי לשכוח לתעד את ההתקשרות), ולשתף ללא דיחוי עמיתים מקרב סגל ההוראה האחרים בבית הספר, ובמקרה הצורך את הנהלת בית הספר.

(7) **תעוד:** חשוב לנהל תיעוד מסוים של התקשורת ברשת החברתית עם התלמידים. לשם כך יש לשמור תמונות מסך מעת לעת בהתכתבות משמעותית עם התלמידים או התכתבות עם פוטנציאל לבעייתיות, בתיקיות ייעודיות לשם כך. בכל מקרה בו המורה חש שהקשר או המידע המפורסם עלול לפגום באופן כלשהו ביחסים מורה-תלמיד, בין אם זה נעשה בתום לב על ידי המורה, וודאי אם זה נעשה על ידי התלמיד, יש לתעד במדויק את המידע ופרטי האירוע.

(8) **תלונה:** בכל תלונה של תלמיד (או אחר בשם התלמיד כמו הורים/ חברים) על אירוע לא הולם שנעשה לדעתם בקשר עם המורה, על המורה לידע ללא דיחוי את הנהלת בית הספר, תוך הבאת המידע שתעד, והסבר כתוב מפורט על מה שקרה. בהמשך, באם הדברים נרגעו, יש להביא זאת באופן שלא יפגע במעורבים, לפני הכתה לצורך הבהרה להמשך הקשר מורה-תלמיד ברשת החברתית. לא לחזור לשגרה כאילו כלום לא קרה.

(9) **התלהמות תלמידים ברשת:** עד כה, לצערנו, קיימת תרבות לא מוסרית של התלהמות ופגיעה באמצעות הרשת, כשתלמידים מקבלים חיזוק ותמיכה מעצם היעדרות מסגרת בקרה ואכיפה של התנהגות הולמת ומתוך התחושה של חבורה מלוכדת שמסכימה ומשתפת פעולה בפעילות לא מוסרית זו. למשל, חלק מהתלמידים מתחילים במסע השמצה של המורה, שמתגלה כחסר יכולת להתגונן או להגיב בדרך סמכותית יעילה. במקרה זה, על המורה לנתק כל קשר ברשת החברתית עם כלל התלמידים, לחסום ללא דיחוי את כל

נגישות התלמידים לדף האישי שלו, ולטפל בבעיה כפגיעה מקוונת, הפעם נגד המורה. רק לאחר שהדברים יירגעו, המידע הפוגעני מוסר, ובית הספר הגיב בחומרה על האירוע, ניתן יהיה לאחר דיון והבהרת העניין עם התלמידים בכתה, לחדש את הקשר.

סיכום

תלמידים רבים מתנהלים כיום ברשת חברתית. הרשת החברתית מהווה כר משמעותי לעיצוב אישיותם והבניית תפיסות עולמם, בראי התרבות והחברה בה הם חיים ומתנהלים בשגרת יומם. כך גם המורים, מבנים ומעצבים מחדש את תפיסת עולמם האישית והמקצועית, תוך נוכחות משמעותית במרחב המקוון ובזרימה חברתית-תרבותית ברשת. אורח חיים שכזה מרחיב את הזהות, הן של המורה והן של התלמיד, לזהות מורכבת ומגוונת, לעיתים אף בעלת קונפליקטים, ומזמן מציאות המעלה התלבטויות, בלבול, מבוכה וצורך בפיתוח תובנות חדשות ללא הפסקה. עם השינוי במורכבות תפיסת התפקיד של המורה, הוא נדרש לקבלת החלטות מתוך ליבת ערכים מבוססת, שום-שכל ודינמיות הקשרית לסיטואציות בהן הוא נתון. מודעות לגבי סוגיות העולות מהתנהלותו ברשת החברתית יאפשרו תפקוד והולם יותר ללא נפילה במלכודות הטמונות לו ברשת ומימוש ראוי של תפקידו כסוכן חברתי מוסרי וכדמות מופת לתלמידיו.

מקורות

- אבני ע., רותם א., בן-חפר א. (2010) *רנסנס ההוראה הפרונטאלית בנוכחות לוח אינטראקטיבי*, וגם בלעדיו. אתר שילוב סביבות למידה בהוראה ובלמידה.
http://avrumrotem.com/avrum-S/mekuvanIA/IWB_rensanaFrontaly_IA.pdf
- חוזר מנכ"ל "קידום אקלים בטוח והתמודדות עם אירועי אלימות במוסדות החינוך" – חוזר מנכ"ל תש"ע/1 (א), י"ב באלול התשס"ט, 1 בספטמבר 2009.
- מידענות-סטנדרטים במידענות. (2009). מדינת ישראל, משרד החינוך, המינהל למדע ולטכנולוגיה והאגף לתכנון ולפיתוח תוכניות לימודים.
http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/Meidaanut/Meidaanut/Standartim/Standartim_Mechodashim.htm
- ערוץ 2 (2010). תלמידי כיתה ו' בת"א מצאו תמונות עירום של המורה בפייסבוק. כתבה ששודרה *בחדשות ערוץ 2* ב-12.2.10.
<http://reshet.ynet.co.il/%D7%97%D7%93%D7%A9%D7%95%D7%AA/News/Domestic/EducationSociety/Article,37661.aspx>
- קשתי ולוין (2009). האינטרנט וה-SMS שוברים את הדיסטנס עם המורים. ה"ארץ" פורסם ב- 24/09/09
<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1116590.html>
- Barack L (2009) *WI Schools Ban Facebook, IM Fraternizing Between Staff, Students*. School Library Journal, 2/23/2009. <http://www.schoollibraryjournal.com/article/CA6639197.html>
- Bowlby R and King P (2004). *Fifty Years of Attachment Theory: Recollections of Donald Winnicott and John Bowlby*. Karnac Books
- Campbell, E. (2003). *The ethical teacher*. Maidenhead Philadelphia: Open University Press.

Clark, C. M. (1990). The teacher and the taught; Moral transactions in the classroom. In J.I., Goodlad, R. Soder & K.A. Sirotnik (Eds.), *The Moral Dimensions of Teaching*. (pp. 251-265). California: Jossey Bass.

Cope, B., & Kalantzis, M. (Eds.). (2000). *Multiliteracies: Literacy learning and the design of social futures*. London: Routledge.

Edwards C. (2009). *Is My Profile Open? When Teachers Post "Inappropriate" Material on Social Networking Sites*.

http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=faye_jones

Dubow B. (2007) Confessions of 'Facebook Stalkers, Mar. 8, 2007, USA Today,

http://www.usatoday.com/tech/webguide/internetlife/2007-03-07-facebook-stalking_N.htm

Ewbank, A., Carter, H. & Foulger, T. (2008). MySpace Dilemmas: Ethical Choices for Teachers using Social Networking. In K. McFerrin et al. (Eds.), *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference 2008* (pp. 2580-2584). Chesapeake, VA: AACE.

Heard W. (2010). This teacher's conduct was both sick and stupid. *Examiner.com*

<http://www.examiner.com/x-12193-Seattle-Public-Education-Examiner~y2010m3d7-This-teachers-conduct-was-both-sick-and-stupid>

Kapler R.L., Sumara D. Iftody T. (April, 2010) Teaching Ethical Know-How in New Literary Spaces. *Journal of Adolescent & Adult Literacy* 53 (7).

Kathleen (2008) Should teachers and students be "friends" on social networking sites? *Classroom 2.0*. Posted by Kathleen on December 22, 2008

<http://www.classroom20.com/forum/topics/should-teachers-and-students>

Licensure Code of Professional Conduct for Ohio Educators (2008)

<http://education.ohio.gov/GD/Templates/Pages/ODE/ODEDetail.aspx?Page=3&TopicRelationID=520&Content=81543>

Louisiana Legislative Session (2009). *Electronic Communications Between Employees and Students Policy*.

<http://www.iberia.k12.la.us/departments/administration/forms/Electronic%20Communication%20Policy.pdf>

Heavin J, (2007). Warnings Aside, Teachers Embrace Facebook, *Colum. Trib.*, Dec. 6, 2007,

<http://cffmv.blogspot.com/2007/12/warnings-aside-teachers-embrace.html>

Maranto G., Barton M. (2010) Paradox and Promise: MySpace, Facebook, and the Sociopolitics of Social Networking in the Writing Classroom. *Computers and Composition* 27 (2010) 36–47

Morrison v. State Board of Education. SUPREME COURT OF CALIFORNIA L. A. No. 29632. November 20, 1969. <http://www.dui1.com/DuiCaseLawDetail14960.htm>

NBC News, 12 February 2007. *Teacher FIRED over MYSPACE*.

<http://www.youtube.com/watch?v=oWpkQKicpXU>

Opsahl K.(2009) Updated: *Facebook Further Reduces Your Control Over Personal Information*. Electronic Frontier Foundation

Pingdom (2010) Study: Ages of social network users. Royal Pingdom.
<http://royal.pingdom.com/2010/02/16/study-ages-of-social-network-users/>

Shapira I (2008) *When Young Teachers Go Wild on the Web; Public Profiles Raise Questions of Propriety and Privacy*, Wash. Post, Apr. 28, 2008

Sorrentino J.,(2007). Online Education: Study Shows Social Networking a Boon for Education. *Education.com*. http://www.education.com/magazine/article/online_ed/.

Sameer (2010a). Implications for teachers who socialize with students online, and how to avoid them. Post at March 24, 2010 in *Cyberbullying Research Center*.
<http://cyberbullying.us/blog/implications-for-teachers-who-socialize-with-students-online-and-how-to-avoid-them.html>

Sameer (2010b). Students and teachers becoming a little too “friendly” in cyberspace. Post at March 18, 2010 in *Cyberbullying Research Center*.
<http://cyberbullying.us/blog/students-and-teachers-becoming-a-little-too-friendly-in-cyberspace.html>

Singel R, (2010) *Facebook's Gone Rogue; It's Time for an Open Alternative*. Epicenter, Wired May 7, 2010 <http://www.wired.com/epicenter/2010/05/facebook-rogue/>

Sockett, H. (1993). *The moral base for teacher professionalism*. New York: Teachers College Press.

Suler, J. (2004a). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7, 321-326.

Suler, J. (2004b). The Online Disinhibition Effect. (v3.0). *The Psychology of Cyberspace* (online book). Center Rider University, Department of psychology Science and Technology, U.S., New Jersey. Retrieved May, 19, 2010 from <http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/disinhibit.html>

Questia (2010). Teacher-Student Relationship. Questia on-line research
<http://www.questia.com/library/education/classroom-management/teacher-student-relationship.jsp>

THE PRINCIPLES OF PROFESSIONAL CONDUCT OF THE EDUCATION PROFESSION IN FLORIDA (1981) State Board of Education Rule 6B-1.006, FAC
http://tlc.sbac.edu/staffdev/new/Ethics1/code_of_ethics.htm#Top